

Com hem arribat fins aquí

Una introducció a la història
econòmica global

Enric Tello Aragay (coordinador)
Julio Martínez Galarraga
Ramon Ramon Muñoz
Lluís Garay Tamajón

Amb la col·laboració de
Marc Badia Miró
Anna Carreras Marín

PID_00178192

Material docent de la UOC

Enric Tello Aragay

Catedràtic d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona i doctor en Geografia i Història per la mateixa universitat, hi dirigeix un equip de recerca transdisciplinari sobre economia ecològica i història ambiental que forma part del projecte internacional *Sustainable farm systems: long-term socio-ecological metabolism in western agriculture*, finançat pel Social Sciences and Humanities Research Council del Canadà.

Julio Martínez Galarraga

Doctor en Història Econòmica per la Universitat de Barcelona l'any 2010 i professor ajudant doctor al Departament d'Anàlisi Econòmica de la Universitat de València. La seva activitat de recerca se centra en l'anàlisi de la desigualtat, els processos d'industrialització i la geografia econòmica en perspectiva històrica.

Ramon Ramon Muñoz

Professor del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona i doctor per l'European University Institute (Florència). Ha publicat diversos articles en revistes i llibres espanyols i estrangers sobre història industrial i de l'empresa i sobre comerç internacional als segles XIX i XX.

Lluís Garay Tamajón

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya i doctor per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha estudiat el desenvolupament històric del sector turístic a Catalunya i ha publicat diferents articles de recerca relacionats amb aquesta temàtica. En els darrers anys treballa en aspectes relacionats amb la responsabilitat social corporativa en l'empresa turística.

Marc Badia Miró

Professor del Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona, és doctor en Història Econòmica per la mateixa universitat. Ha estat professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya. Ha publicat diversos articles de recerca i capítols de llibre sobre comerç i sobre geografia econòmica, en perspectiva històrica.

Anna Carreras Marín

Professora en el Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona i doctora en Economia des del 2008. La seva recerca se centra en temes de comerç internacional i fiabilitat estadística a l'Amèrica Llatina.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats pel professor: Lluís Garay Tamajón (2012)

Primera edició: setembre 2012

© Enric Tello Aragay, Julio Martínez Galarraga, Ramon Ramon Muñoz, Lluís Garay Tamajón, Marc Badia Miró, Anna Carreras Marín

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Dipòsit legal: B-21.562-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Com hem arribat fins aquí és una introducció a la història econòmica adreçada a persones sense gaire formació prèvia en les teories i els models habituals utilitzats per l'economia, o que tot just estiguin iniciant la seva formació com a futurs economistes i historiadors econòmics. Tal com suggereix el títol, està escrita amb la intenció d'ajudar el lector o la lectora a entendre el procés històric que ha conduït fins a la Gran Recessió actual iniciada el 2007-2008, a contrastar les seves semblances i diferències amb situacions històriques prèvies i a situar-la en el context dels altres desafiaments ecològics, socials, institucionals, polítics o culturals del nostre temps.

El subtítol, *Una introducció a la història econòmica global*, inclou la paraula *global* en un doble sentit. D'una banda, l'àmbit i el recorregut d'aquesta introducció a la història econòmica vol oferir una visió realment mundial. Hem fet un esforç per incloure de bon principi aquesta perspectiva geogràfica àmplia, i només ho hem aconseguit en part. Àsia i l'Amèrica Llatina hi són força presents, juntament amb la visió bàsicament euronord-americana que fins fa poc caracteritzava molts cursos d'una història econòmica pretesament "mundial". Lamentablement, Àfrica encara és massa absent en la primera edició d'aquest text. La mancança té alguna cosa a veure amb el segon sentit que donem a la paraula *global*: no hem volgut només enumerar esdeveniments, sinó interpretar processos per construir un relat que trobi tot el sentit integrant diverses dimensions. Això vol dir que si no parlem més d'Àfrica deu ser probablement perquè encara no entenem prou bé les raons que han marcat la seva trajectòria econòmica tan divergent a llarg termini.

Entendre la història d'una manera global vol dir, per tant, integrar els factors purament econòmics amb totes les altres dimensions socials, institucionals o polítiques rellevants. Una pregunta cabdal que intentarem respondre és el que l'economia anomena *convergència* o *divergència*. Per què només algunes regions o països del món han iniciat processos de creixement econòmic que han augmentat de manera significativa la renda real de la gent? Per què això ha passat només en certs moments i no en altres? Per què només alguns països o regions del món han estat capaços de "convergir" després amb aquells capdavanters en l'augment de la "la riquesa de les nacions"? Per què altres països o regions han experimentat una "divergència" persistent? O per què certes "convergències" han estat insuficients, s'han aturat a mig camí o han donat pas a noves "divergències"?

Per a respondre aquestes grans preguntes cal analitzar les forces propulsors del creixement econòmic a llarg termini, i també el paper que hi han exercit altres factors que poden condicionar que aquestes forces estiguin o no presents, o actuïn amb més o menys intensitat en cada situació concreta. Això vol dir que per a entendre la història cal interpretar-la. Un amuntegament de fets inconexos no té mai sentit en si mateix. Per a construir un relat històric entenedor, que es pugui acceptar o discutir, cal seleccionar els esdeveniments rellevants relacionant-los entre si amb una interpretació explícita de la realitat que canvia. Dit altrament, no es pot explicar ni es pot entendre la història econòmica –o qualsevol altra forma d'història– sense mullar-se adoptant una o altra versió del procés de canvi analitzat. Per això diem en el subtítol que la nostra és una introducció a la història econòmica. Aquesta precisió és important perquè afecta també la llibertat del lector o la lectora a l'hora de discutir-la. Pretendre oferir una història sense punt de vista o amagar el propi punt de vista sota una aparença de falsa neutralitat és la manera més segura de vulnerar la llibertat del lector o la lectora, i de posar entrebancs a la seva capacitat per a discutir críticament la interpretació que rep.

Atenent les prioritats del nostre present, un dels fils conductors principals de la interpretació que oferim se centra en les interrelacions existents entre el creixement de la renda, la major o menor desigualtat del seu repartiment, els graus més o menys intensos de malestar individual i col·lectiu que s'acumula, la seva expressió en diversos moviments socials i respostes polítiques de signe divers que cerquen resoldre aquells malestars millorant les condicions de vida, els processos històrics de democratització que aquests moviments han impulsat, i els efectes de retruc que aquesta democratització social i política –o el seu retrocés– han tingut sobre el funcionament de l'economia mateixa per mitjà de les diferents polítiques públiques i prioritats macroeconòmiques adoptades en cada situació. Aquest conjunt de factors relliguen el mer creixement econòmic amb els seus efectes en termes de desenvolupament humà, i sempre tenen una doble dimensió històrica que cal analitzar també de manera integrada: dins de cada país i en les relacions econòmiques internacionals.

El paper de l'energia i els recursos naturals s'ha tingut en compte des de l'inici com un aspecte important del motor del creixement econòmic a llarg termini. Però la dimensió ecològica més àmplia del funcionament de l'economia només emergeix amb claredat al final del darrer mòdul. Aquesta mancança pot induir erròniament a pensar que els problemes ambientals són més recents del que han estat realment. Un altre aspecte al·ludit en alguns moments, però massa poc tractat al llarg del text, és la importantíssima contribució al benestar real de les persones que té lloc fora del mercat i de l'estat, amb la immensitat d'hores de treball esmerçades en la tasca de tenir cura de les persones, i en la reproducció de la pròpia espècie humana en tots els sentits biològics i culturals de la paraula. Aquest sosteniment de la identitat i les necessitats més bàsiques de les persones es fa generalment dins els àmbits familiars, i de manera encara molt majoritària la duen a terme les dones.

El tractament insuficient en el nostre text tant de la sostenibilitat ecològica com del sosteniment de la vida humana en l'àmbit domèstic tenen un origen comú. Deriven de la focalització en els processos de creixement, convergència o divergència de l'activitat econòmica mesurada pels fluxos de valor afegit que passen pels mercats o per l'estat. Sempre que hem pogut hem intentat anar una mica més enllà del PIB, que únicament mesura els fluxos en diner i introdueix altres indicadors. Però som conscients que l'ús de les úniques sèries d'indicadors quantitativs que tenim de moment per a bastir qualsevol interpretació de la història econòmica també comporta un cost associat. Ens ajuden a il·luminar alguns aspectes importants de la realitat, però deixen en la penombra altres aspectes també molt rellevants. Convé que els lectors siguin crítics amb aquests biaixos i aquestes mancances, tot entenent alhora per què, malgrat ser-ne conscients, no hem prescindit dels indicadors convencionals a l'hora de bastir la interpretació que oferim en aquestes pàgines.

Un aspecte cabdal de qualsevol interpretació històrica és el seu aval empíric. En la contrastació entre supòsits i evidències rau justament la capacitat de posar en discussió qualsevol explicació, per a obtenir-ne de millors. Així és com treballa la ciència i és amb aquest esperit crític com cal entendre la història econòmica. Hem procurat fonamentar el nostre relat en un estat de la qüestió el més actualitzat possible d'aquesta disciplina, acompanyant-lo sempre d'evidències empíriques on contrastar-lo que s'endinsin en el passat tant com sigui possible i arribin fins avui mateix. Atès el caràcter introductori del text, aquest component empíric es limita a l'estadística descriptiva: un seguit de taules i gràfics amb sèries històriques d'indicadors econòmics, demogràfics, socials o d'altra mena sempre observats a llarg termini. Això vol dir que la relació entre interpretació i fonamentació empírica roman en el terreny dels arguments plausibles que són compatibles amb l'evidència disponible en aquelles sèries històriques. Però, fins i tot en aquest nivell elemental, el mateix lector o la mateixa lectora ja pot intentar esbossar pel seu compte altres interpretacions igualment plausibles que puguin donar bon compte de la mateixa evi-

dència, contradient o complementant la nostra interpretació. Us animem a fer-ho, i com més ho aconseguim més satisfets en sentirem per l'acompliment de la nostra tasca adreçada a pensar històricament l'economia.

Tal com es diu en diversos moments del text, per anar més enllà d'aquella compatibilitat merament plausible entre dades quantitatives i interpretacions històriques cal donar un pas ulterior, que porta a un altre tipus de metodologia: especificar les hipòtesis en alguna formulació matemàtica precisa que pugui ser estadísticament contrastada amb l'evidència disponible mitjançant un model economètric. Una part de la nostra disciplina treballa amb aquestes eines, que aplicades amb seny permeten corroborar l'existència de relacions significatives entre les variables escollides, ponderar la seva capacitat explicativa, detectar l'existència de possibles variables omeses, estimar escenaris contrafactuals del tipus "què hauria passat si...", o fins i tot projectar possibles camins de futur prospectius. Un dels resultats més interessants que acostumen a produir amb certa freqüència aquests models són un seguit d'anomalies o desmentiments: coses que no quadren gaire o gens amb les idees preconcebudes, i que obliguen a repensar la formulació dels models o les hipòtesis de partida.

De vegades la ciència també avança a salts per un camí diferent. En lloc de seguir cercant noves respostes a les antigues preguntes, encara que sigui d'una manera cada cop més ben especificada i precisa, també es poden formular noves preguntes o refer de soca-rel les velles. Com ha dit l'escriptor uruguaià Mario Benedetti, "cuando creíamos que teníamos todas las respuestas, de pronto, cambiaron todas las preguntas". En aquest cas el tipus de raonament torna a ser, si més no en el punt de partida, del mateix tipus plausible que farem servir aquí. El qual, per cert, també és l'únic llenguatge que pot acabar entenent, o no, la gran majoria de la gent que ha de participar en qualsevol procediment democràtic de presa de decisions sobre els afers col·lectius.

Volem agrair a la Universitat Oberta de Catalunya l'oportunitat que ens ha ofert de posar en circulació aquest text en accés obert amb una llicència *Creative Commons*. D'aquesta manera el nostre producte neix amb una voluntat clara d'interaccionar amb els seus usuaris i usuàries per a actualitzar-lo i millorar-lo al llarg del temps. Estarem, per tant, encantats de rebre les vostres crítiques, els vostres suggeriments o els vostres encoratjaments.

Objectius

1. Comprendre quines són les arrels de la Gran Divergència entre l'Europa occidental i Àsia.
2. Entendre per què la Revolució Industrial és un esdeveniment clau en la història econòmica dels últims dos segles i mig i observar quins van ser els efectes en el creixement econòmic i en els nivells de vida de la població.
3. Analitzar el procés de creixement que es va produir al segle XIX sota dos fenòmens clau: la industrialització i la globalització.
4. Analitzar l'impacte dels costos de transport i els processos de liberalització econòmica durant la Primera Globalització.
5. Observar per què a la primera meitat del segle XX es va produir un fenomen de desglobalització i per què es va frenar l'acceleració del creixement del període anterior.
6. Comprendre les causes, el context i les conseqüències de la Primera Guerra Mundial, la Gran Depressió dels anys trenta i la Segona Guerra Mundial.
7. Conèixer com i per què es va construir "l'estat del benestar" als països occidentals i quines en van ser les conseqüències en el marc del període més gran de creixement econòmic de la història: la denominada *època daurada*.
8. Conèixer la trajectòria dels països de l'Est, l'Amèrica Llatina i Àsia durant aquest període i en quina mesura les seves trajectòries van convergir o divergir amb les dels països més rics.
9. Comprendre quins elements van provocar la fi de "l'època daurada" del creixement i per què es va passar a una nova era "d'expectatives encon- gides".
10. Entendre el gir en l'aplicació de les polítiques monetaristes a partir de la crisi del petroli, a la dècada dels anys setanta, i quin canvi suposa vers les polítiques keynesianes aplicades des de la Segona Guerra Mundial.
11. Entendre les crisis presents a partir de l'experiència del passat i quines foren les polítiques que van permetre sortir-ne.

- 12.** Conèixer quins són els principals reptes tecnològics i ambientals de l'economia global en el present i en el futur més immediat.

Continguts

Mòdul didàctic 1

La Gran Divergència

Julio Martínez Galarraga

1. El creixement econòmic modern i la desigualtat al món: una visió de llarg termini
2. La Gran Divergència
3. El règim demogràfic antic: Europa i la resta del món
4. La Revolució Industrial

Mòdul didàctic 2

La Revolució Industrial

Julio Martínez Galarraga

1. Per què comença a la Gran Bretanya: alts salaris i energia barata
2. Creixement econòmic, canvi estructural, i canvi tècnic i organitzatiu
3. Industrialització, nivells de vida i desenvolupament humà

Mòdul didàctic 3

Creixement, convergència i divergència en la Primera Globalització (1820-1914)

Ramon Ramon Muñoz, Marc Badia Miró i Anna Carreras Marín

1. Un món que s'industrialitza amb ritmes i pautes diferents
2. La Primera Globalització i els seus determinants
3. Convergència i divergència: alguns exemples des de la perifèria
4. L'evolució de la desigualtat al món: un breu apunt
5. Creixement econòmic i transformacions demogràfiques, energètiques i institucionals en el món desenvolupat
6. Conclusions: els preludis de la Primera Guerra Mundial

Mòdul didàctic 4

Guerres, crisis i esfondrament de la Primera Globalització (1914-1950)

Ramon Ramon Muñoz, Marc Badia Miró i Anna Carreras Marín

1. La Primera Guerra Mundial
2. La recuperació d'Europa: el procés d'estabilització monetària i financera
3. El creixement econòmic al món durant la dècada de 1920
4. Una via alternativa: la Revolució Russa i l'economia soviètica
5. La Gran Depressió i la fi de la globalització
6. Les sortides de la crisi
7. Cloenda

Mòdul didàctic 5

L'acceleració del creixement

Enric Tello Aragay, Marc Badia Miró i Anna Carreras Marín

1. El nou paper de l'Estat amb les polítiques keynesianes
2. L'augment de la despesa social i "l'estat del benestar"
3. Creixement i convergència a l'Europa occidental i al Japó després de 1945
4. El bloc de països de l'Est després de 1945
5. La descolonització després de 1945: persistència del subdesenvolupament i augment de la desigualtat entre països
6. La divergència de l'Amèrica Llatina durant "l'època daurada": un creixement insuficient
7. Divergències i convergències d'Àsia després de la fi del domini polític occidental

Mòdul didàctic 6

La Segona Globalització: de l'estagflació dels anys setanta a la Gran Recessió (1973-2012)

Enric Tello Aragay, Lluís Garay Tamajón, Marc Badia Miró i Anna Carreras Marín

1. Productivitat, salaris i beneficis: el conflicte distributiu al final de l'època daurada als països capitalistes de l'OCDE (1950-1979)
2. Una nova era "d'expectatives encongides" (1981-2012)
3. La caiguda del bloc de l'Est i la "teràpia de xoc"
4. Dels "feliços noranta" a la Gran Recessió (1990-2012)
5. L'ascens dels BRIC i l'economia global de principis del segle XXI
6. La crisi ecològica global: entrebanc o oportunitat?

Bibliografia

Acemoglu, Daron; Robinson, James A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Allen, R. C. (2009). *The British Industrial Revolution in global perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bairoch, Paul (1982). "International Industrialization Levels from 1750 to 1980". *Journal of European Economic History* (vol. 11, núm. 1, pàg. 269-299).

Bértola, L. (2011). "Institutions and the historical roots of Latin American divergence". A: Antonio Ocampo i Jaime Ros (eds.). *The Oxford Handbook of Latin American Economics*. Oxford: Oxford University Press.

Bulmer-Thomas, V. (1994). *The economic history of Latin America since independence*. Cambridge: Cambridge University Press. [Traducció al castellà: (1998). *La historia económica de América Latina desde la independencia*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Clark, Gregory (2007). *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World*. Princeton: Princeton University Press.

Crafts, N. F. R. (1985). *British economic growth during the Industrial Revolution*. Oxford: Clarendon Press.

De Vries, J. (2009). *La Revolución Industrial. Consumo y economía doméstica desde 1650 hasta el presente*. Barcelona: Crítica.

Eichengreen, Barry (1996). *Globalizing capital: a history of the international monetary system*. Princeton: Princeton University Press. [Traducció al castellà: (2000). *La globalización del capital*. Barcelona: Antoni Bosch.]

Federico, Giovanni (2005). *Feeding the world. An economic History of Agriculture, 1800-2000*. Princeton / Oxford: Princeton University Press. [Traducció al castellà: (2011). *Breve historia económica de la agricultura*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.]

Feinstein, Charles H.; Temin, Peter; Toniolo, Gianni (1997). *The European Economy Between the Wars*. Oxford: Oxford University Press.

Findlay, Ronald; O'Rourke, Kevin H. (2007). *Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gershenkron, Alexander (1968). *El Atraso económico en su perspectiva histórica*. Barcelona: Ariel.

Hatton, Timothy J.; Williamson, Jeffrey G. (1998). *The Age of Mass Migration. Causes and Economic Impact*. Nova York / Oxford: Oxford University Press.

Hobsbawm, Eric J. (1962). *The Age of Revolution. Europe, 1789-1848*. Londres: Weidenfeld and Nicolson. [Traducció al castellà: (1987). *Las revoluciones burguesas*. Barcelona: Labor.]

Hobsbawm, Eric J. (1975). *The Age of Capital, 1848-1875*. Londres: Weidenfeld and Nicolson. [Traducció al castellà: (1987). *La era del capitalismo*. Barcelona: Labor.]

Hobsbawm, Eric J. (1987). *The Age of Empire, 1875-1914*. Londres: Weidenfeld and Nicolson. [Traducció al castellà: (1989). *La era del imperio (1875-1914)*. Barcelona: Labor.]

Kindleberger, Charles P. (1973). *Die Weltwirtschaftskrise, 1929-1939*. Múnic: Deutscher Taschenbuch Verlag. [Traducció al castellà: (1985). *La crisis econòmica, 1929-1939*. Barcelona: Crítica.]

Krugman, Paul (2000). *El Retorno de la economía de la depresión*. Barcelona: Crítica.

Lindert, Peter (2004). *Growing Public. Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Maddison, Angus (2001). *The World Economy: A Millennial Perspective*. París: Organization for Economic Cooperation and Development.

Mokyr (2009). *The enlightened economy: an economic history of Britain*. New Haven: Yale University Press.

O'Rourke, K.; Williamson, J. G. (1999). *Globalization and History: The Evolution of a Nineteenth-Century Atlantic Economy*. Cambridge, Mass.: The MIT Press. [Traducció al castellà: (2006). *Globalización e Historia: la evolución de la economía atlántica en el siglo XIX*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.]

Pomeranz, K. (2000). *The Great Divergence. China, Europe, and the making of the Modern World Economy*. Princeton (NJ): Princeton University Press.

Sokoloff, K. L.; Engerman, S. L. (2000). "History Lessons: Institutions, Factors Endowments, and Paths of Development in the New World". *The Journal of Economic Perspectives* (núm. 14, pàg. 217-232).

Stiglitz, Joseph (2003). *Los felices 90. La semilla de la destrucción*. Madrid: Taurus.

Temin, Peter (1989). *Lessons from the Great Depression*. Cambridge, Mass.: MIT Press. [Traducció al castellà: (1995). *Lecciones de la Gran Depresión*. Madrid: Alianza.]

Van Zanden, J. L. (2009). *The long road to the Industrial Revolution. The European economy in a global perspective, 1000-1800*. Leiden: Brill.

Williamson, Jeffrey G. (2011). *Trade and Poverty: When the Third World Fell Behind*. Cambridge, MA: MIT Press.

